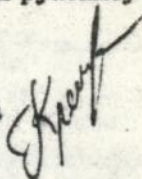

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Г.С.Сковороди

На правах рукопису

КРИВОШЕЄВА Ольга Станіславівна

**Питання культури української мови
у періодичних виданнях української
діаспори
США і Канади**

Спеціальність 10.02.01 - українська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук

Харків
1996

811.161.2

00757128 (U)

Дисертація є рукопис

Робота виконана у секторі українознавства Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Науковий керівник - доктор філологічних наук, професор Муромцева Ольга Георгіївна

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор Єрмоленко Світлана Яківна
кандидат філологічних наук, доцент Стасевський Станіслав Борисович

Провідна установа - Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г.Короленка

Захист відбудеться "20" листопада 1996 року о 13 год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.26.03 у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Сковороди за адресою: 310168, м.Харків, вул.Блюхера, 2, ауд. зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Автореферат розіслано "16" листопада 1996 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Олексенко О.А.

Дисертація присвячена проблемам культури української мови, що висвітлювались у періодичних виданнях української діаспори Сполучених Штатів Америки і Канади.

Суспільно-політичні та культурні процеси, що відбуваються у сучасній Україні, зумовлюють значний інтерес суспільства до життя й діяльності тієї частини українського народу, що живе за межами України - у діаспорі. Падіння тоталітарного режиму, одним із стовпів якого була заборона слова, здобутків людського духу, що не вписувались у рамки цього режиму, відкрило шлях до пізнання духовних надбань української діаспори, тих напрямків її діяльності, які забезпечують не лише збереження національної ідентичності, а й допомагають творити нові культурні і духовні цінності, що мають служити всьому українському народові.

Одним із визначальних складників праці української діаспори у США і Канаді є заходи, спрямовані на збереження і розвиток своєї мови, яка й визначає окремішність і неповторність кожного народу, особливо в умовах багатонаціонального суспільства. Тому образа для дисертації тема, котра передбачає вивчення заходів української діаспори США і Канади щодо підвищення культури мови в чужомовному оточенні, видається актуальною.

Актуальність обраної теми забезпечують і інші моменти:

а) питання мовної культури важливі й для України, тому вивчення напрацювань діаспори США і Канади в цій галузі може прислужитися всьому українському суспільству;

б) розробка названої теми відкриває як спеціалістам-мовознавцям, так і широкому колу української інтелігенції нові імена в сфері української філологічної науки, що сприяє відтворенню більш повної її історії;

в) незважаючи на реальне існування в суспільстві цілеспрямованої діяльності щодо поліпшення комунікативних, естетичних, експресивних якостей мови, що звичайно окреслюється поняттям *культура мови*, теоретичне опрацювання цієї роботи в Україні майже не відбувається; ще менше відомо про подібну роботу української діаспори. Отже, відсутність досліджень у сфері культури мови також зумовлює актуальність теми реферованої дисертації.

Наукова новизна визначається такими моментами:

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

а) уперше в українському мовознавстві зібрано і систематизовано матеріали, які висвітлюють намагання представників української діаспори США і Канади не лише зберегти рідну мову в чужомовному оточенні, а й сприяти закріпленню її норм, вироблених протягом тривалого розвитку;

б) уперше в аспекті культури мови проаналізовано відхилення від мовних норм, що зумовлені інтерференційним впливом англійської, польської та російської мов, з якими українська мова перебуває чи перебувала в безпосередніх контактах;

в) доведено, що цілеспрямована робота спеціальних інституцій чи окремих осіб щодо виявлення і виправлення мовних помилок сприяє стійкості української мови в чужомовному оточенні, використанню її як комунікативного засобу в різних сферах діяльності діаспори;

г) показано, що діяльність представників української діаспори США і Канади має і загальноукраїнську вартість.

У дисертації ставиться мета: дослідити найбільш актуальні проблеми культури української мови в США і Канаді, що їх розв'язують мовознавці та шанувальники українського слова для збереження та підвищення комунікативних та естетичних якостей української мови в чужомовному оточенні.

Завдання роботи:

1. Дати загальний огляд історії української діаспори в США і Канаді, становлення громадських інституцій, преси, шкільництва, вищої освіти тощо, з'ясувати функції української мови в США і Канаді.

2. Висвітлити питання про культуру мови як окремий розділ мовознавства, розглянути принципові можливості спрямованого впливу людини на функціонування і розвитку мови.

3. З'ясувати деякі теоретичні положення щодо мовних контактів, зокрема висвітлити питання про розмежування явищ запозичення та інтерференції, показати їх роль і місце в різних умовах побутування української мови, її контактів з іншими мовами.

4. Висвітлити найголовніші питання культури мови, які піднімаються в пресі української діаспори США і Канади, зокрема порушення норм, зумовлені впливом англійської, польської та російської мов.

5. Показати зв'язок культуромовних проблем діаспори з тими проблемами в царині культури мови, які є актуальними і для України.

На захист виносяться такі положення:

1. Заходи щодо культури мови в соціолінгвістичному аспекті можна розглядати як засіб свідомого впливу певного колективу людей (мовознавців, письменників, amatorів) на підвищення комунікативних та естетичних якостей мови.

2. В умовах ізольованого існування частини носіїв мови і вимушеного контакту з іншою мовою культуромовна діяльність є засобом, що зберігає і забезпечує стійкість мови щодо чужорідних впливів, її зв'язок з мовою автохтонної території.

3. Порушення норм української літературної мови, пов'язані з інтерференційним впливом інших мов, з якими вона перебуває чи перебувала в контакті, проливають усі структурні рівні мови, що загрожує втратою її самобутності. Тому такі порушення повинні бути попереджені, що й доводить діяльність діячів українського слова в США і Канаді.

4. Незважаючи на специфічні обставини побутування української мови в США й Канаді і залежність її від англомовного впливу, свідомо здійснюваний нормалізаторський процес відбувається на ґрунті тих тенденцій, які мають в Україні давню традицію і прогресивність яких підтверджена часом.

5. Діяльність мовознавців, письменників української діаспори США і Канади, спрямована на збереження української мови в чужомовному оточенні, водночас має загальноукраїнське значення і може розглядатися як складова частина єдиного процесу впливу носіїв української мови на її вдосконалення.

Поставлені проблеми зумовили вибір об'єкта і методів дослідження. Об'єктом у реферованій роботі виступають, по-перше, ті мовні явища, які були і є предметом обговорення і

дискусій на сторінках різного роду видань української діаспори США і Канади післявоєнного періоду, коли з'явилась третя хвиля української еміграції; по-друге, різні думки і погляди представників української діаспори щодо оцінки мовних явищ, зумовлені як об'єктивним внутрішньомовним процесом становлення норм української літературної мови, так і позамовними факторами, які значною мірою впливали і впливають на цей процес. Головним методом, який застосовано в аналізі мовних явищ, є синхронний, що полягає в описі та інтерпретації мовних явищ у межах певного хронологічного відрізка. Застосовано також синхронно-зіставний метод, що полягає у зіставленні фактів різних мов (української та англійської, української та польської, української та російської). Завдання дослідження вимагають звернення до історичного діахронного методу, що полягає у залученні фактів минулих періодів для пояснення сучасних. Так, у реферованій роботі простежується історія становлення норм української літературної мови і пов'язані з цим дискусії, порівнюються предмети мовних суперечок у XIX ст. з такими ж у XX ст. в Україні і за її межами.

Фактичний матеріал, який зазнав аналізу і став джерелом дослідження, почерпнуто із публікацій різних років на теми культури мови в україномовній пресі США і Канади. Використано і рукописні матеріали професора П.В.Одарченка (США), який до того ж надіслав ксерокопії газетних матеріалів, за що автор складає йому глибоку подяку. Для довідок, порівнянь були використані матеріали з культури мови, видані в Україні, та найголовніші українські словники.

Теоретичне значення реферованої дисертації визначається, по-перше, тим, що вона сприяє розв'язанню деяких питань контактування мов, зокрема проливає світло на причини стійкості мови в чужомовному оточенні; по-друге, розкриває роль цілеспрямованої діяльності членів суспільства щодо піклування про збереження та вдосконалення комунікативних та естетичних якостей мови в умовах її ізолюваного від основної території існування; по-третє, розкриває згубний вплив інтерференційних явищ і висвітлює шляхи їх подолання; по-четверте, доповнює історію українського мовознавства новими іменами.

Практичне значення роботи зумовлюється тим, що наведений матеріал може послужити основою спеціального курсу з однойменною назвою. З окремими явищами, описаними як відхилення від норми, варто познайомити студентів, щоб попередити помилки в їхній усній та писемній мові. Нарешті, матеріали реферованої дисертації прислужаться створенню повнішого курсу історії українського мовознавства.

Апробація роботи та її результатів. Головні засади роботи було викладено на наукових конференціях у Львові (1994 р.), Воронежі (1994 р.), Харкові (1995 р.), Івано-Франківську (1995 р.). Окремі розділи дисертації були обговорені на засіданнях сектора українознавства Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди, кафедри україно- та слов'янознавства Харківського державного технічного університету сільського господарства, Харківського історико-філологічного товариства. За темою дисертації є 7 публікацій.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, загальних висновків, списку джерел та списку використаної літератури.

Зміст роботи.

У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність і новизна, предмет, мета, завдання й методи дослідження, його об'єкт і матеріал, теоретичне і практичне значення роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ "Українська еміграція США і Канади" присвячена історії формування української діаспори США і Канади, її культурному та соціальному статусу, станові освіти та мови. У розділі зазначається, що Північна Америка стала одним із основних місць проживання українців та осіб українського походження¹ (тут живе 2,2 млн. чоловік – майже 55% чисельності всієї української діаспори). І в Сполучених Штатах Америки, і в Канаді переважають українці, які вже народилися в цих країнах (близько 85%).

¹ На означення представників другого та подальших поколінь емігрантів з України вживається назва "особи українського походження".

Одним із найголовніших чинників того, що українці не так сильно асимілювалися в порівнянні з іншими етнічними групами і зберегли свою мову, є відносно висока територіальна концентрація українського населення на півдні Канади (Саскачеван, Британська Колумбія, Альберта, Онтаріо, Манітоба) і в північній частині Сполучених Штатів Америки (Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Мічиган, Північна Дакота, Коннектикут, Массачусетс, Пенсильванія): близьке розташування названих регіонів сприяє посиленню національно-культурних зв'язків і особистих контактів їх жителів.

Важливу роль у тому, що українці в США і Канаді мають можливість зберігати свою етнічну специфіку, відіграють також різноманітні форми навчання (від українських дошкільних закладів до університетів, де можна одержати вищу освіту з української мови чи українознавства). І в США, і в Канаді існують українські навчові заклади (Наукове товариство ім. Т.Шевченка, Українська вільна академія наук, Український науковий інститут при Гарвардському університеті, Канадський інститут українських студій). Організація таких закладів, інші заходи діаспори в цьому плані не дозволили українцям розчинити і звести нанівець елементи української культури у США й Канаді. Таким чином, скарби української культури є складовою частиною етнічного розмаїття Північної Америки.

Значну роль у розвитку етнокультурного життя української громади у США і Канаді відіграють україномовні періодичні видання. Їх десятки, і кожне, при всьому розмаїтті політичних підходів, робить головне — тримає емігрантів та їхніх нащадків у курсі подій, які відбуваються в Україні, оберігає українську мову, знайомить з надбаннями українського народу, його історією та традиціями. Проте і канадські, і американські україномовні видання зазнають постійного зменшення кількості передплатників, а, отже, і звуження читачької аудиторії.

В останні десятиріччя великої актуальності для українських емігрантів набула проблема збереження власної мови. Якщо для першого покоління емігрантів ця проблема не була актуальною, то вже в другому поколінні значно

скоротилася кількість тих, хто володіє українською мовою вільно (близько 20%). У третьому ж поколінні вільне володіння українською мовою – явище зовсім рідкісне. Для українських емігрантів США і Канади користування мовою свого етносу переважно зосереджено в найближчому середовищі (в сім'ї, в церкві).

Українська мова діаспори США і Канади відрізняється від мови в Україні. Тривале існування української мови в англомовному середовищі внесло певні особливості: виникає інтенсивна інтерференція англійської мови. До того ж мова емігрантів успадкувала деякі риси, притаманні мові різних регіонів України. -- широке аживання полонізмів та русизмів.

Другий розділ "Культура мови в лінгвістичній теорії і практиці" з'ясовує теоретичні положення щодо культури мови як окремого розділу мовознавства та напрямки досліджень мовознавців української діаспори США і Канади в галузі культури мови.

На підставі досліджень В.Гумбольдта, О.Потебні, Л.Щерби, Г.Винокура, В.Виноградова, Б.Гавранєка, Е.Косеріу, С.Ожегова, Б.Головіна, Л.Скворцова, О.Ахманової, Ю.Бельчикова, вчених Празького лінгвістичного гуртка та українських мовознавців І.Білодіда, А.Коваль, М.Жовтобрюха, В.Русанівського, Н.Бабиц, С.Єрмоленко, М.Пилинського доводиться, що культура мови є самостійним розділом лінгвістики. Поняття "культура мови" розглядається, по-перше, як володіння нормами усної та писемної літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики), а також уміння використовувати виразні засоби мови у різних умовах спілкування відповідно до мети та змісту мовлення; по-друге, як розділ мовознавства, що досліджує проблеми нормалізації з метою вдосконалення мови як знаряддя культури.

Як окремий розділ лінгвістики культура мови дає сумарну оцінку якості мови чи оцінку окремих її рівнів та аспектів. Вимоги до мови характеризуються не просто сумою комунікативних якостей, серед яких правильність, чистота, логічність, точність тощо, а саме їх системою. Оцінні параметри мови, взаємодіючи між собою, формують високий рівень культури мови суспільства і кожного його члена.

У розділі зазначається, що для культури мови категоріальним є поняття норми. Мовна норма тлумачиться як історично прийнятий у даному колективі вибір одного з функціональних парадигматичних та синтагматичних варіантів мовного знаку. Розуміння норми у сучасному мовознавстві охоплює ряд теоретичних проблем, а саме: ознаки літературної норми, взаємовідношення норми і системи мови, стабільність і змінність норми, варіантність норми, норма і кодифікація, типологія мовних норм, критерії визначення мовної норми.

Аналіз культуромовної діяльності української діаспори дає підстави стверджувати, що до історії формування культури мови як науки в Україні з повним правом можна додати імена дослідників українського слова з Канади та США – Ю.Шевельова, П.Одарченка, С.Караванського, Яра Славутича, Я.Рудницького, В.Чапленка, А.Вовка тощо. У визначенні мовної норми дослідники української діаспори США і Канади є прихильниками різних точок зору, але більшу вагу має тенденція орієнтуватись на мовознавчі роботи 20-30-х років ХХ століття (О.Курило, М.Гладкого, О.Синявського, М.Сулими, І.Огієнка) та на Харківський правопис 1928 року.

Дослідження публікацій мовознавців та шанувальників українського слова щодо культури мови дає підстави стверджувати, що найактуальнішою є проблема позбавлення мови емігрантів помилок, викликаних впливом англійської, польської та російської мов. Публікаціям, у яких розв'язуються саме ці питання, присвячено наступні розділи.

У третьому розділі "Мовні відхилення, зумовлені інтерференційним впливом англійської мови" подано аналіз порушень норм української літературної мови, що виникли в мові українських емігрантів США і Канади під впливом англійської мови і що стали об'єктом уваги дослідників діаспори.

Розділ починається вступною частиною, у якій викладено найголовніші питання теорії мовних контактів. Аналізуються дослідження у цій галузі У.Вайнрайха, Е.Хаутена, Г.Щухардта, А.Мартіне, Л.Шерби, І.Бодуена де Куртене.

В.Розенцвейга, С.Семчинського, К.Яковлева, Д.Лотте, С.Гриньова та інших мовознавців.

Білінгвізм є основою взаємодії двох мов. Результатом білінгвізму є запозичення та мовна інтерференція. Якщо запозичення стають нормативними мовними елементами, то інтерференими¹ у плані культури мови становлять собою відхилення від норм.

Наслідки мовної інтерференції присутні на різних мовних рівнях: морфологічному, синтаксичному, словотворчому, фонетичному, лексичному. Різні мовні елементи запозичуються по-різному і мають різний ступінь міжмовного проникнення. Найбільш проникною для іншомовного впливу є лексика.

В українській діаспорі США і Канади відбувається контакт між українською мовою та англійською. При цьому у стані контакту перебувають не лише поодинокі мовні елементи, але мовні системи в цілому.

Аналіз публікацій у пресі діаспори щодо вживання українськими емігрантами англіцизмів свідчить, що в переважній більшості дослідники мови емігрантів США і Канади (П.Одарченко, Я.Рудницький, Яр.Славутич, А.Вовк, В.Поліщук, В.Сварог, Ф.Дудко, В.Дорошенко, Ю.Повстенко) виступають проти використання англіцизмів замість нормативних і кодифікованих українських слів та конструкцій. Проте кількість англіцизмів у мові американських і канадських українців залишається великою.

Об'єктом уваги у періодичних виданнях діаспори США і Канади ставали інтерферени на лексичному рівні (іменники: *говермен* замість *уряд*, *драйвер* замість *шофер*, *джаб* замість *робота*, *манкі* замість *мавпа*; прикметники: *коперовий* замість *мідний*, *майнерський* замість *шахтарський*, *райт* замість *правильний*, *фони* замість *дивний*; дієслова: *вотувати* замість *голосувати*, *стапувати* замість *зупинятися*, *екзестувати* замість *існувати*, *ченчувати* замість *міняти*, *змінюватися*), на семантичному рівні: (1) зміна семантики у власне українських словах: вживання *вогонт* у значенні *пожежа*, *вірити* у значенні *вважати*; 2) зміна семантики у

¹ Під поняттям "інтерференима" розуміємо конкретний мовний вираз інтерференції - слово, фонему, морфему тощо.

словах іншомовного походження: вживання артист у значенні художник, дивізія у значенні відділ, резерв у значенні заповідник), на морфологічному рівні (уживання українських жіночих прізвищ прикметникового типу у чоловічому роді: Оксана Яворський, Лідія Гладкий, Ірена Чайківський), на синтаксичному рівні (1) побудова синтаксичних конструкцій за законами англійської мови: Я шість років старий, Взяти автобус; 2) порушення дієслівного керування: Шукати за ним, Належати до учня).

Дослідники мови українських емігрантів в США і Канаді дотримуються погляду, що подібні інтерференци не збагачують українську мову, але порушують її нормативність. Більшість дослідників (Ю.Шевельов, П.Одарченко, Я.Рудницький, Яр Славутич та інші) вважають можливим уживання англійських слів лише на позначення предметів і явищ, для яких в українській мові не існує власних назв. Проте у періодичних виданнях діаспори трапляються публікації, автори яких пропонують відмовитися від усіх слів англійського походження і натомість утворити власні (томатосік замість кетчуп, картопляні сушеники замість чипс).

Четвертий розділ "Мовні відхилення, зумовлені інтерференційним впливом польської мови" присвячено порушенням норм культури української мови, котрі були викликані перевесенням елементів різних рівнів польської мови на українську.

У розділі зазначається, що існування української мови відірваною від основного загалу носіїв сприяло збереженню деяких її рис, властивих українській мові в Україні, зокрема наслідків колишнього впливу польської мови на українську, який передається у діаспорі висідцями із західноукраїнських земель із покоління в покоління.

Порівняння мовознавчих дискусій щодо полонізмів в Україні в кінці XIX століття (виступи Б.Грінченка, І.Нечуя-Левицького, І.Франка) та в 20-х роках XX століття (роботи І.Огієнка, О.Курило) з обговоренням питань культури мови в діаспорі США і Канади дозволяють стверджувати, що в мові емігрантів з України відбувається збереження тих порушень, які виникли на батьківщині.

Увагу мовознавців та шанувальників українського слова у США і Канаді привернули полонізми на лексичному рівні (вживання іменників: *відпорність* замість *стійкість*, *приборник* замість *прилад*, *дефензива* замість *оборона*; прикметників: *додатний* замість *позитивний*, *доривочний* замість *епізодичний*; дієслів: *видістатися* замість *проникнути*, *нап'яткувати* замість *затаврувати*; прислівників: *безінтересовно* замість *безплатно*, *засадничо* замість *принципово*), на семантичному (1) зміна семантики у власне українських словах: вживання *вплинути* у значенні *надійти*, *вказ* у значенні *список*, *особняк* у значенні *особа*; 2) зміна семантики у словах іншомовного походження: вживання *аспірант* у значенні *претендент*, *нота* у значенні *оцінка*, *практикувати* у значенні *виконувати*), на синтаксичному рівні (1) порушення дієслівного керування: *Голосувати за кандидатом*, *Жити при вулиці*; 2) порушення вживання прийменників у словосполученнях: *Багатий у досвід*, *Підписаний в імені*), на словотворчому рівні (1) порушення вживання префіксів: *відограти* замість *заграти*, *виклинати* замість *проклинати*; 2) порушення вживання постфікса *-СЯ*: *блищатися* замість *блищати*, *повернути* у значенні *повернутися*; 3) вживання прикметників із не властивими їм суфіксами: *телефонічний* замість *телефонний*, *канадійський* замість *канадський*, *торонто́нський* замість *торонтський*).

Незважаючи на те, що в періодиці діаспори США й Канади трапляються публікації, автори яких є прихильниками подібних полонізмів, оскільки вважають їх власне українськими елементами, особливо за умови, коли власне український елемент збігається з російським (переважно це вихідці із західних регіонів України: В. Чапленко, А. Вовк, С. Генік-Березовський), проте більшість дослідників вважає їх порушенням норм культури української мови.

Аналіз публікацій у періодичних виданнях діаспори щодо полонізмів дозволяє стверджувати, що вплив польської мови на фонетичному рівні розв'язується дослідниками лише у питанні відтворення [l] у словах іншомовного походження. Проблема, що вперше постала в українському мовознавстві

наприкінці XIX століття, є предметом дискусій у періодиці української діаспори і зараз. Узгодженості поглядів у цьому питанні знайдено не було: одні дослідники віддають перевагу м'якому [Л'] (С.Караванський, В.Чапленко) і пропонують писати і вимовляти *кольорит, плян, льяльний, металург*; інші — твердому [Л] (П.Одарченко, Яр Славутич, В.Поліщук) та писати і вимовляти *колорит, план, лояльний, металург*.

У п'ятому розділі "Мовні відхилення, зумовлені інтерференційним впливом російської мови" з'ясовуються порушення норм української літературної мови, викликані впливом російської мови і збережені в мові американських і канадських українців.

Проведене порівняння досліджень у галузі культури української мови в Україні (роботи О.Курило, О.Синявського, М.Гладкого, М.Сулими, І.Огієнка, Б.Антоненка-Давидовича тощо) із дослідженнями в діаспорі США і Канади дозволяє стверджувати, що у вживанні українськими емігрантами численних русизмів виявилася стійкість тих порушень, які з'явилися в Україні. Носіями мови, засміченої русизмами, у більшості випадків є вихідці із східноукраїнських регіонів (переважно це представники третьої хвилі еміграції).

Мовознавці та аматори в українській діаспорі США і Канади простежують уживання русизмів на лексичному рівні (іменники: *безпорядок* замість *безладдя*, *великан* замість *велетень*, *сторонник* замість *притильник*; дієслова: *безпокоїтися* замість *турбуватися*, *заниматися* замість *займатися*; прикметники: *больний* замість *творий*, *важкий* замість *важливий*, *празничний* замість *святковий*; прислівники: *наізусть* замість *напам'ять*, *стидливо* замість *сором'язливо*), на синтаксичному рівні (1) порушення приєднювального керування у словосполученнях: *Сталося із-за відсутності*, *Зробити при допомозі*; 2) поширене вживання пасивних конструкцій на місці нормативних активних: *Ним написано* замість *Він написав*, *Мною видано* замість *Я видав*).

Дослідники української мови емігрантів у США й Канаді одностайно оцінили подібні русизми як елементи, що порушують нормативність українського мововжитку. Проте досить бурхливі дискусії викликало питання, що саме

вважати за русизми, а що — за власне українські елементи. У своєму прагненні очистити українську мову від русизмів невелика кількість авторів публікацій (С.Лотишка, М.Лавренко, Ю.Перфецький) часто відносили до них і нормативні українські слова чи конструкції спільні з російською мовою (пропонувалося зарахувати до русизмів конструкцію *Останнім часом*, слова *черстий*, *розоряти*, *учитель*, *учень*).

Аналіз публікацій українців діаспори США і Канади щодо вживання англіцизмів, полонізмів, русизмів показав, що чужомовні елементи присутні на всіх мовних рівнях. При цьому найбільш проникним рівнем виявилась лексика: лексичні інтерферени охоплюють велику кількість семантичних груп української мови. Проте помітною є тенденція до ширшого вживання англіцизмів та полонізмів в абстрактній лексиці, термінологічній, офіційно-діловій, а русизмів — у побутовій.

У висновках подано результати проведеного дослідження.

Культуромовна діяльність мовознавців, шанувальників українського слова діаспори США і Канади є одним із важливих чинників збереження мови в чужомовному оточенні.

Численними працями з культури мови доведено, що цей розділ науки про мову має самостійний об'єкт і методи дослідження. До історії формування культури мови як науки в Україні належать імена мовознавців і шанувальників українського слова діаспори США і Канади Ю.Шевельова, П.Одарченка, Яра Славутича, Я.Рудницького, В.Чаплєнка, А.Вовка тощо.

Аналіз матеріалів, опублікованих у пресі української діаспори США і Канади, показав, що переважна більшість із них висвітлює та роз'яснює відхилення від норм української літературної мови, зумовлені інтерференційним впливом насамперед англійської мови та мов польської і російської.

Порушення норм культури української літературної мови, спричинені впливом англійської мови, присутні майже на всіх мовних рівнях. Найбільшого впливу зазнала лексика, дещо меншого — морфологія і синтаксис. У більшості випадків англіцизми сприймаються охоронцями чистоти української мови у США і Канаді як негативні явища.

Існування української мови в чужомовному оточенні, слабкий зв'язок з автохтонною територією сприяють консервації деяких мовних порушень, які виникли в Україні під впливом мов суміжних територій. Це проявляється у вживанні емігрантами численних полонізмів та русизмів.

У періодиці діаспори США і Канади вживання емігрантами полонізмів викликало мовознавчі дискусії: значна кількість дослідників (переважно вихідців із західних земель України) вважають їх збагаченням української мови і пропонують уживати у тих випадках, коли власне українське слово співзвучне російському; інші дослідники доводять належність цих інтерферем до польської мови і вважають їх порушенням норм української літературної мови.

Численні дискусії у періодиці діаспори викликало питання, що саме відносити до русизмів, а що — до власне українських елементів. Будучи противниками вживання русизмів і намагаючись очистити українську мову емігрантів від помилок, спричинених чужомовним впливом, інколи дослідники розцінюють як русизми питомі українські слова і конструкції.

Незважаючи на спроби деяких мовознавців розглядати українську мову США і Канади як окремий варіант української літературної мови, в основному у своїй культуромовній роботі діаспора орієнтується на ті норми, які склалися протягом тривалого часу в Україні, хоча і виявляє певну упередженість до словників і нормативних матеріалів радянського часу. Усе це створює ґрунт для збереження нормативної української мови в чужомовному оточенні, для роботи над її вдосконаленням.

Досвід діаспори США і Канади в справі підвищення культури української мови може бути корисний у проведенні аналогічної роботи в Україні: особливо плідною формою привернення уваги мовців до своєї мови є дискусії не в академічних журналах, а в пресі, яка доступна всім. Запровадження постійних рубрик з проблем культури мови виховує сильний інтерес до них. Наукове пояснення причин відхилень від норм української літературної мови забезпечує авторитетність і достовірність рекомендацій.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Питання мовної культури у виданнях української діаспори США і Канади (словотворчий та словозмінний аспекти) //Актуальні проблеми словотвору української мови. Матеріали наукових читань, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика. - Тернопіль: ТДП, 1993. - С. 149-152.

2. Семантика і проблеми культури мови (на матеріалі преси української діаспори США) //Словотвір як вияв динаміки мови: Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті професора Теодозія Возного. - Львів: ЛДУ, 1994. - Ч. I. - С. 110-111.

3. Випадки порушення норм культури української мови під впливом правил російського слововживання і російської орфоєпії //Актуальные проблемы изучения и преподавания филологических дисциплин: Тезисы докладов Международной конференции преподавателей русского и украинского языка высшей школы. - Харьков: Харьковский медицинский институт, 1994. - С. 50-52.

4. Об отдельных случаях нарушения норм культуры украинского языка под влиянием русского словоупотребления (на материале прессы украинской диаспоры США) //Материалы по русско-славянскому языкознанию. - Воронеж: ВГУ, 1994. - Вып. 20. - С. 59-61.

5. Мова як засіб збереження національної самобутності (до проблем української діаспори) //Високі технології виховання: Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції. - Харків: ХДУ, 1995. - Ч. 2. - С. 92-95.

6. Питання культури української мови у виданнях української діаспори США і Канади //Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. - Харків: Око, 1995. - Т. 4. - С. 169-176.

7. Питання впливу польської мови на українську у періодичних виданнях української діаспори США і Канади (словотворчий аспект) //Актуальні проблеми українського словотвору: Матеріали III-їх наукових читань, присвячених пам'яті професора Івана Ковалика. - Івано-Франківськ: Прикарпатський університет ім. В.Стефаника, 1995. - С. 83-84.

Кривошеева О.С. Вопросы культуры украинского языка в периодических изданиях украинской диаспоры США и Канады: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьков. Харьковский государственный педагогический университет им. Г.С.Сковороды, 1996. – Рукопись. – 180 с.

Диссертация защищается в Харьковском государственном педагогическом университете им. Г.С.Сковороды в 1996 году.

В диссертации систематизированы и проанализированы публикации периодических изданий украинской диаспоры США и Канады, посвященные проблемам культуры украинского языка. В аспекте культуры языка рассмотрены нарушения языковых норм в речи украинских эмигрантов, вызванные влиянием английского, польского и русского языков, с которыми украинский язык находится или находился в непосредственном контакте.

Krivoshejeva O.S. The problems of Ukrainian language culture in periodical editions of USA and Canada Ukrainian diasporas: The thesis is presented to complete for the degree of the candidate of Philological Sciences (Ukrainian language 10.02.01): Kharkov State Pedagogical University named after G.S.Scovorode, Kharkov, 1996. – Manuscript. – 180 p.

The thesis is defended at Kharkov State Pedagogical University in 1996.

The publications from periodical editions of USA and Canada Ukrainian diasporas devoted to the problems of Ukrainian language culture are systematized and thoroughly analysed in the present dissertation. Taking into consideration the aspect of infringing language norms provoked by the great influence of English, Polish and Russian languages to Ukrainian immigrants speech, we can state that direct contacts between these cultures and Ukrainian people and culture created this phenomena.

Ключові слова:

Білінгвізм, взаємодія мов, запозичення, інтерференція, культура мови, літературна норма, мова – джерело запозичення, мова – об'єкт запозичення, мовна діяльність.

Підписано до друку 05.11.96. Формат 60 x 84 ¹/₁₆.
Друк офсет. Умовно-друк. арк. 1,0. Тираж 100. Зам.
254.

Друкарня Харківського філіалу Книжкової палати України.
810002, Харків, Артема, 31.

AB 36.177